

NEŠTO O LINGVOSTILISTIČKOJ INTERPRETACIJI ROMANA *PRISTAJANJE* SLOBODANA NOVAKA

Sanja Radmilo-Derado
Ekonomski fakultet Split
Sveučilište u Splitu

UDK: 821.163.42.09 NOVAK, S.
Stručni članak
Professional article

Primljeno
: 2007-9-14
Received

SAŽETAK

*Osnovna svrha rada je dati uvid u mogućnosti stilističke interpretacije književnoga teksta vodeći se isključivo načelima lingvističke stilistike. Prozni predložak uzet u analizu je roman *Pristajanje* Slobodana Novaka. Na odabranome proznom predlošku, koji se odlikuje višeslojnošću, aluzivnošću i stilskom dotjeranošću, u radu se izdvajaju i interpretiraju stilogeni jezični elementi korišteni radi postizanja ironičnog učinka. Pored toga, rad utvrđuje postojanje specifičnih elemenata stilematike autorova književnog izričaja te ih postavlja u kontekst s odabranim jezičnim elementima u romanu *Pristajanje*. Lingvostilistička interpretacija u radu usredotočena je na leksičku i na sintaktičku razinu jezika jer se smatra da se specifičnosti autorova stila najizrazitije zamjećuju upravo na tim razinama.*

Ključne riječi: *ironija, lingvostilistička analiza, sintaktička analiza, stil, Slobodan Novak*

UVOD

Od samih početaka kritičkog valoriziranja književnih djela vladala je tendencija da se djela proučavaju kroz tematsku strukturu i pripovjedačko umijeće dok se u pravilu zanemario jezični aspekt književnoga djela. S druge strane, lingvistika, koja se kao znanost afirmirala znatno prije no što se izučavanje književnog stvaranja počelo nazivati *znanošću o književnosti*, nije uključivala književnost u polje svojega proučavanja. Promotreno iz dijakronijske perspektive, valja napomenuti da je stara retorika, čija je primarna zadaća bila izučavanje odnosa književnog djela i njegovog medija, tj. jezika, ostavila u nasljeđe modernoj znanosti – stilistici – spoznaje, klasifikacije i opću problematiku proučavanja književnosti. Unatoč takvom nasljedovanju, retorika nije raspolagala odgovarajućim znanstvenim metodama u onom smislu u kojemu ih određuje Hjelmslev (1980.) –

neprotuslovnost znanstvenog iskaza, iscrpan opis činjenica nad kojima se on oblikuje, te jednostavnost iskaza.

Suvremena stilistička istraživanja moguće je pratiti kroz dva usmjerenja – lingvističku stilistiku, koja izučava zakonitosti uporabe jezika te književno-teorijsku stilistiku, koja pažnju posvećuje individualnom iskazu što joj omogućuje da iznosi vrijednosne, odnosno kritičke sudove. Začetnikom lingvističke stilistike smatra se strukturalist Charles Bally koji početkom 20. stoljeća utemeljuje disciplinu koja tek kasnije dobiva današnji naziv – lingvistička stilistika. Proučavajući izražajni sustav kolektivnoga jezika kao objektivni oblik afektivnog sadržaja, Bally prvi put uvodi kategoriju *afektivnoga* u proučavanje književnosti. (Frangeš, 1959.)

Tezom prema kojoj je piščev jezični izbor "svojevoljan i svjestan", s obzirom na estetičku namjenu služenja jezikom, Bally književni jezični izraz isključuje iz domene stilistike¹.

U hrvatskoj znanosti, P. Guberina smatra se sljedbenikom stajališta o odvajanju stilistike i umjetnosti. Guberina (1967.) afektivne stilske postupke pripaja domeni gramatike, ali ide i korak dalje postavljajući temelje novoj znanosti – stilografiji, koja bi izučavala afektivne i neafektivne stilske postupke u književnom djelu. Stilografija pri tom nema pretenzija postati književnom kritikom jer se "vrednote govornog jezika" promatraju kao potencijalno stanje koje se može ostvariti i transformirati u estetske vrijednosti.

Postupno otvaranje lingvistike književnom tekstu tijekom 20. stoljeća dogodilo se uvelike zahvaljujući djelu Romana Jakobsona i njegovoj analizi poetske poruke. Slijedom Jakobsonovih uvida, lingvistika započinje s uključivanjem 'poetske funkcije' u polje svojega izučavanja. Naime, Jakobson (1964.) smatra da je književna kritika, odnosno književna teorija, u uskoj vezi s lingvistikom, naglašavajući kako "pjesništvo ne ističe predmet na koji se odnosi nego jezik sam po sebi". Sljedbenik je načela Saussureove lingvistike, ponajviše onoga što je u njezinim temeljima, tj. pojmovne podjele ljudskog shvaćanja na antitetičke parove (dijakronija-sinkronija, paradigma-sintagma, *langue-parole*, označitelj-označeno).

Razrađujući model komunikacije između pošiljatelja i primatelja poruke, Jakobson navodi šest elemenata u komunikacijskom procesu (pošiljatelj, kanal/kontakt, kontekst, poruka, kod, primatelj). Svakomu od tih

¹ Takvo stajalište, međutim, nisu preuzeli njegovi nastavljači na polju lingvističke stilistike, prije svega J. Marouzeau, koji uvodi pojam *izbora* ("*choix*") i koji književni jezik smatra idealnim materijalom za stilističku analizu. Marouzeau, kao ni drugi Ballyev sljedbenik M. Cressot, ne pristupaju književnom djelu u pozitivističkome duhu istražujući prirodu autora i podrijetlo djela, već prvenstveno prilaze *jeziku* književnog djela, i to deskriptivnom metodom, dakle, sa stajališta lingvistike (Ibid., 1959).

šest elemenata komunikacijskoga procesa odgovara određena funkcija u jeziku. Te funkcije su: emotivna, fatička, referencijalna, poetska, metajezična i konativna². Funkcija koja ima najznačajniju ulogu u stilističkoj interpretaciji književnoga djela je poetska funkcija koja podrazumijeva okretanje poruci samoj po sebi, tj. podrazumijeva svijest o jeziku od kojega je poruka učinjena. U skladu s tom tvrdnjom, iskaz u kojem poetska funkcija ima prvenstvo nad svim ostalim funkcijama jest književno djelo. U njemu se jezik ogledava u svim svojim oblicima i pojavnostima, a poetici je zadaća pokazati koja to dimenzija jezika čini umjetničko djelo.

Jakobsonove će se postavke pokazati primjerenim polazištem za lingvističku analizu književnoga djela. Proučavajući strukturu rečenice i cjelovitoga teksta, Jakobson daje pojašnjenje učinka poetske funkcije i time postavlja temelj načelima strukturalne stilistike³.

Naglašavajući važnost i ulogu recipijenta književnog teksta, M. Riffaterre (1989.) je ustvrdio kako je čitatelj taj koji se suočava s fenomenom 'otklona od očekivanog', dakle sa specifičnim *stilom* autora što ga motivira na potragu za *dubinskim modelom*⁴. Povezujući dimenziju jezika i dimenziju stila u književnosti, Riffaterre smatra kako se jezik književnosti izdvaja od ostalih upotreba jezika većom količinom stilističke obavijesti. Stil se temelji na odnosu među znakovima unutar konteksta što znači da vrijednost znaka proizlazi iz kontakta ili kontrasta s drugim znakovima. Pod *književnim stilom* Riffaterre podrazumijeva bilo koji "pisani individualni oblik književne usredotočenosti", tj. stil pisca, stil književnog djela ili tek jednog odlomka koji može ilustrirati cjeloviti tekst.

U svome najširem značenju stil je, prije svega, izbor. U kontekstu književnog djela taj se izbor usredotočuje na izražajna sredstva koja su prisutna u jeziku, a time se bavi upravo stilistika. Nju će, stoga, zanimati sve

² Prema Jakobsonu, emotivna funkcija se odnosi na stajališta pošiljatelja o onome što govori. Referencijalna i emotivna funkcija su donekle komplementarne, pri čemu referencijalna funkcija ima objektivni i spoznajni karakter, dok je emotivna funkcija afektivna i subjektivna. Konativna funkcija usmjerena je k primatelju; metajezična funkcija je orijentirana k provjeri koda pri komunikaciji između pošiljatelja i primatelja, dok je fatička funkcija ona koja dominira pri uspostavi kontakta između pošiljatelja i primatelja poruke.

³ Svojom tezom o dvije osi, osi selekcije u jeziku i osi kombinacije u jeziku, uvodi stav da je pretvaranje jezične poruke u pjesničku poruku "projekcija načela ekvivalencije s osi selekcije na os kombinacije"³; izražajni učinak poruke ovisi o odnosima jezičnih jedinica unutar poruke koje poetika proučava s obzirom na paradigmatSKU i sintagmatSKU os jezika, a koji se odražavaju u brojnim paralelizmima poetske strukture.

⁴ Čitatelj, ili "dekoder", i njegova stvarna percepcija djela instrumenti su koji osiguravaju lingvističku komunikaciju s literarnom namjerom. Čitatelj je autorova "svjesno odabrana meta" i samo o njemu ovisi trajnost stilističkih učinaka tijekom vremena.

ono što u određenom književnom tekstu predstavlja odstupanje ili otklon od očekivanoga, tj. od norme.

Suvremena lingvistička stilistika sve veću pažnju pridaje kontekstu, ili diskursu, spoznavajući iskaz odnosima koji jezični elementi uspostavljaju između sebe kao i s djelom u cjelini. Kako bi se zadovoljili zahtjevi za znanstvenom objektivnošću pri stilističkoj analizi, potrebno je sve odnose među jezičnim elementima u književnom djelu, kao i njihove funkcije, opisivati i klasificirati lingvističkim metodama. Tim će se načelom voditi ovaj rad u svome analitičkom dijelu. Prethodno je, međutim, potrebno utvrditi osnovne pretpostavke kojima će se analiza voditi, ali i izdvojiti neke od osobitosti stilematike autora čije je djelo predmet analize u radu.

1. PRETPOSTAVKE ZA LINGVOSTILISTIČKU INTERPRETACIJU ROMANA *PRISTAJANJE*

Cilj lingvostilističke analize u ovome radu je, prije svega, dati uvid u moguće pristupe objektivnoj analizi književnog teksta sa stajališta lingvistike, ali istodobno i provjeriti određene pretpostavke vezane uz lingvostilistički pristup književnom tekstu.

Pretpostavke su sljedeće:

- književni tekst je oblik *komunikacije* u kojemu jezični elementi pojačane izražajnosti čine stil i postižu svoju maksimalnu učinkovitost na temelju uporabe izražajnih potencijala unutar jezičnog sustava;
- književnom se tekstu pristupa kao jednom od oblika jezičnog izraza koji se zasniva na *otklonu* od stilistički neutralnog izraza i na specifičnom *izboru* iz jezika;
- književnom je tekstu moguće pristupiti koristeći se isključivo objektivnim kriterijima, tj. usredotočenjem na *formu* poruke, ograđujući se od donošenja vrijednosnih sudova.

Tijekom analize stilskih osobitosti Novakova rukopisa na odabranome proznom predlošku pažnja će posebice biti posvećena onim elementima jezičnog izbora kojima autor postiže ironični učinak iskaza. Analizom će biti obuhvaćene stilski markirane jezične jedinice na dvije razine jezika – na leksičkoj i sintaktostilematskoj razini, dok će analiza na fonostilematskoj i na semantostilematskoj razini ostati predmetom nekog budućeg razmatranja.

2. OSOBITOSTI STILEMATIKE SLOBODANA NOVAKA U KONTEKSTU ROMANA *PRISTAJANJE*

Dvije su glavne odrednice stvaralačkog opusa Slobodana Novaka – suptilan smisao za (samo)izolaciju i smisao za oštru ironiju. Ta su dva obilježja čvrsto odredila mjesto Novakove proze u novijoj hrvatskoj književnosti. Izbjegavajući univerzalnost i kozmopolitizam tema kojima se bavi u svojim tekstovima, Novak u središte svoga književnog svijeta postavlja rekluzivni i potišteni subjekt opterećen sumnjama i pitanjima opstanka kojemu oštra ironija služi kao jedina mogućnost duhovnog održanja u konfrontaciji s često nemilosrdnom okolinom. Novakov pripovjedač je britki, rezignirani cinik kojemu intelektualna i obrazovna superiornost nad vlastitom okolinom omogućuje rafiniranije i slojevitije služenje jezičnim elementom pa mu time osigurava potrebnu sigurnost u vlastiti položaj u svijetu kojeg preispituje do samoga kraja romana.

Usmjerivši pažnju na iščitavanje i tumačenje stilogenih elemenata u tekstu, rad nema pretenzija valorizirati autorov opus u cjelini, već se prikloniti tekstu koji u najvjernijoj mogućoj mjeri korespondira s iznesenim tvrdnjama. Roman *Pristajanje* u autorovu opusu ima autoreferencijalni status jer rječito relacionira s ostalim njegovim djelima. To je moguće iščitati ne samo iz gustih alegorijskih i simboličkih veza kojima je roman premrežen, već i u mjestu radnje (otok Rab), ulozi pripovjedača (i ovdje u prvom licu), prizivanja otprije poznatih lica njegova književnoga svijeta (Madona, Draga) te u pripovjedačkim postupcima temeljenima na škrtoj fabuli, ironiji i sarkazmu. I u ovome su romanu na djelu sve karakteristike Novakova proznog rukopisa: tjeskoba, strah, eskapizam, rezignacija, izolacija, bolest, poraz, autoanalitičnost, kulpoznost. Pored toga, slično kao i u Novakovu najpoznatijem djelu *Mirisi, zlato i tamjan*, i u *Pristajanju* je vidljiv postupak historizacije osobne povijesti. Drugim riječima, kronika vlastitoga života autoru je poslužila kao model za ispisivanje povijesti nečijega tuđeg života. Jedan argument u prilog toj tezi nalazi se u završnoj, alegorijskoj sekvenci romana u kojoj pripovjedač (piščev *alter ego*) svoju samotničku poziciju uspoređuje s pozicijom pridošlog talijanskog nautičara i vodi čitatelja kroz meandre vlastite svijesti o smislu životnih izbora.

Važno je napomenuti Novakovu vjeru u snažnu moć pisane riječi; ona je za njega ne samo manifestacija uma u jeziku već i u preobrazbi kulture i svijeta. O tome svjedoči i sam naslov romana i autorova obrada riječi *pristajanje*. Autor, naime, (re)semantizira glagol i glagolsku imenicu koju je odabrao za naslov romana pripremajući čitatelja na riječi i značenja koja ga čekaju među koricama knjige.

Oneobičavanjem ozakonjenih fraza, intelektualnim razmatranjima pripovjednog subjekta, te svojevrsnom jezičnom mimezom koja iskustvo crpi iz okolnog ambijenta, Novakov prozni izraz i ovdje je u potrazi za novim, začudnim spojevima karakteriziranim dinamičnošću i slojevitošću.

U sljedećem dijelu rada pristupit će se izdvajanju i komentiranju odabranih varijanti jezičnih jedinica na dvije spomenute razine jezika, i to onih jedinica koje su nosioci pojačane stilske markiranosti u razmatranome proznom predlošku.

3. LINGVOSTILISTIČKA INTERPRETACIJA ROMANA PRISTAJANJE

3.1. Morfo(no)stilistička i leksička analiza

Na ovoj razini jezika nalazimo jezične elemente jače i slabije stilske markiranosti, a za potrebe analize izdvojeni su oni morfonostilemi i leksikostilemi koji nose najizrazitiju stilsku markiranost. Na leksičkoj razini javljaju se novostvorene leksičke jedinice (neologizmi i druge manje frekventne riječi), ili se pojedinim leksičkim jedinicama daje novi sadržaj. Neki od neologizama stvoreni su dodavanjem prefiksa ili sufiksa određenoj riječi, dok su neki pak infiksne tvorbe, tj. nastali dodavanjem fonema ili sloga u sredinu riječi. Takvi elementi su sastavni dio jezičnog eksperimentiranja, što je jedna od specifičnosti autorova stila, ali su i ključni za postupak "deautomatizacije" jezika. Imajući u vidu činjenicu da autor svojim jezičnim izborom postiže snažni ironijski efekt u romanu, stilističke leksičke varijante kojima se služi usmjerene su upravo k postizanju takvoga efekta.

Rad istražuje odabrane primjere neologizama i žargonizama koji su zbog specifičnoga načina tvorbe, te zbog pojačane ekspresivnosti okarakterizirani kao stilogeni unutar zadanoga konteksta.

a) Neologizmi

Neologizmi ili novotvorenice obuhvaćaju kategoriju riječi kreiranih najčešće kombiniranjem više riječi. Ovakve riječi u pravilu nisu, ili nisu još uvijek, postale dijelom aktivnog leksika. Kada se govori o neologizmima čiji su autori književnici, tada takve riječi nazivamo nekrotizmi. Primjeri koji slijede nude primjer uporabe neologizama.

*"Drugi u kavezu vide krletku, i u njoj malu sliku velike prirode, a ja u ovoj svojoj maloj prirodi...samo **velekavez**."*
(11)

Neologizam *velekavez* nastao je dodavanjem augmentativnog prefiksa 'vele' koji daje riječi prizvuk velebnosti, grandioznosti, ali u ovom slučaju nosilac je ironijskog tona čitave rečenice. Ovaj prefiks nije stranoga podrijetla, a najbliži strani pandan bio bi mu prefiks *hiper-* koji je vrlo često u upotrebi u razgovornom stilu (hiperinflacija, hiperprodukcija itd.). U ovom primjeru vidljiva je i antiteza (kavez-krletka, mala slika-velika priroda, mala priroda-velekavez) koja se ubraja u semantičke figure u užem smislu. Specifičnim odnosom odabranih leksema postignut je učinak kontrasta između uskog svijeta u kojega se pripovjedač zatvorio i koji ga polagano guši svojom jednoličnošću i, s druge strane, onoga što je nedostižno, drugo i što je dio vanjske prirode čije razmjere i snagu čovjek tek može naslutiti.

*"...ozaren doskakuće **copavo** po kostolomnoj stazi od krgavoga kamenja po kojemu se izvrću gležnji, i gromkim glasom **zapopjeva**..."* (15)

Neologizam *zapopjeva* stilski je markiran oblik glagolskog pridjeva radnog *zapjevao* koji ovdje svojim ironičnim prizvukom ukazuje na nespretnost smiješnog započinjanja s nečim što liku ne leži baš najbolje. U ovom dijelu rečenice autor se poslužio narativnim prezentom kod glagola *doskakutati* i *zapopjevati* umjesto perfektom koji ima nulti stupanj stilogenosti. Metodom transformacije teksta na nulti stupanj izražajnosti, stilski neutralan oblik rečenice glasio bi npr. *ozaren je doskakutao... i gromkim glasom zapjevao....* Rečenica sadrži i neologizam *copavo* koji bi transformacijom na nulti stupanj izražajnosti postao neutralni lik *hromo* ili *šepavo*. U ovakvoj formi kakva je odabrana u tekstu služi postizanju ironijsko-humorističkoga efekta, posebice znajući da osoba o kojoj je riječ nema nikakav poremećaj u hodu. U navedenom dijelu rečenice javlja se i semantička figura – oksimoron (*doskakuće copavo*) u kojoj su spojeni semantički nespojivi deminutiv *doskakutati*, češće u upotrebi kada se govori o djeci ili o malim životinjama, rijetko kada je riječ o odraslima, i prilog *copavo* (šepavo) koji također dodaju prizvuk ironije čitavoj sintaktičkoj konstrukciji. Stilogen je ovdje i pridjev *kostolomna* zbog svoje slikovitosti i izražajnosti. Riječ je o složenici imenice *kosti* i glagola *lomiti*, tj. o kontaminaciji nastaloj asocijativnim povezivanjem dvaju termina.

*"A on se i ne obzire, nego uživa u ponašanju, dok sam ja odmah, gospodine moj, **"ličan"**. Čak se i smješka*

poprječujući: "Opet, znači težačite, hm?! Opet se prenaprežete!" (15)

Ovdje je vidljivo više jedinica pojačane stilogenosti. Srbizam *ličan*, koji je, radi pojačanog efekta i u samom tekstu stavljen među navodne znakove služi pripovjedaču u jezičnom poigravanju s njegovim prijateljem, bivšim pukovnikom JNA. Pukovnik se trudi biti iznimno ljubazan i prijateljski raspoložen prema pripovjedaču, ali ovaj ne može odoljeti izazovu cinizma i odmah kreće u napad ironičnim primjedbama, čega je i sam svjestan i što si u šali predbacuje i ovom segmentu teksta. Neologizam u obliku participa prezenta *poprječujući* nosilac je pojačane stilogenosti zbog gramatičke forme u kojoj se javlja u ovom segmentu jer u književnom jeziku nije uobičajena njegova participska konstrukcija, nego tek svršeni oblik prijelaznog glagola *poprijetiti* (lagano zaprijetiti komu), prilog prošli *poprijetivši*, ili pridjev radni *poprijetio*. Što se tiče njegove funkcije kao participnog oblika, ona je u ovom slučaju uobičajena gramatička funkcija participa prezenta za označavanje dviju simultanih glagolskih radnji. Participi prezenta najčešće zamjenjuju hipotakse u rečenicama jer se one opiru načelu ekonomije u izrazu. (Pranjić, 1973, str. 163). Povratni glagol *prenapregnuti se* ovdje služi u funkciji hiperbole, s ironijskim prizvukom, jer u kontekstu u kojem se nalazi osoba kojoj je rečenica upućena (podrezivanje cvijeća u vrtu) takav oblik glagola, pojačan prefiksom *pre-* nije uobičajena, osim ukoliko ne nosi u sebi prizvuk cinizma (o čemu svjedoči i upotreba glagola *težačiti* u smislu 'raditi težak posao na zemlji što ovdje nije tip aktivnosti koja se upražnjava.

"Ali on bude toliko očaran svojim ukazanjem i prispijećem, da i ne čuje moje tobožnje škljocanje škarama u dnu vrta,(...) nego vrludajući terasom kreće strateški najprije prema kućnim vratima i tamo opet kucka po staklu svoja četiri betovnovska otkucaja tak-tak-tok-tok." (15)

Ovdje se na prvi pogled izdvaja pridjevska konstrukcija *betovnovski* kao igra riječi kakvu se često može naći u Novakovim tekstovima. Naime, riječ je o fonetski transkribiranom prezimenu skladatelja Beethovena s kojom se autor dodatno poigrao dobivši ironijski efekt tako što je drugi dio riječi aluzija na *ovna* i *ovnovsko* (u smislu nezgrapno, teško), a time i na način kako pukovnik, tobože fino i pristojno, a u stvarnosti teškim i intenzivnim kucanjem najavljuje svoju svakodnevnu posjetu. Ironijski učinak fonetski je pojačan onomatopejskim oponašanjem ritmičkog udaranja *tak-tak-tok-tok* koji su 'njegovi', u značenju tipični, karakteristični, prepoznatljivi. Ironija je postignuta u ovoj konstrukciji i paradoksalnom

kombinacijom participa prezenta *vrludajući* i glagola i priloga *kreće strateški*; naime, netko tko vrluda izgubljen je, traži kuda će ići i možda ne zna gdje se točno nalazi, dok netko tko *kreće strateški* ima cilj, strategiju i način kako stići na taj cilj. Vrludanje je, naravno, tek krinka nezainteresiranosti i slučajnosti dolaska, a namjera i cilj su u stvari unaprijed planirani. Prilog *strateški* ovdje ironizira pukovnikovo vojno zanimanje i uklapa se u cjelokupni stav koji pripovjedač zauzima prema svemu što pukovnik personificira. Na samom početku stoji opet ironijska konstrukcija: *očaran svojim ukazanjem*, gdje glagolska imenica *ukazanje* povezuje cijelu sintagmu s religijskim žargonom, u kojemu se koristi kada se spominje ukazanje sveca i sl., odnosno u razgovornom stilu kada se želi naglasiti da se netko iznenada, nenajavljeno pojavio. Ironija je i ovdje izražena kroz 'očaranost vlastitim ukazanjem'; autor prebacuje čitavi doživljaj ugone posjeta na onoga tko posjećuje ukazavši na moguću neželjenost posjeta od domaćina.

"Ja nisam član! – odgrgoće Urica trpko, kao da grglja hipermangan." (44)

Ova konstrukcija uvodi neologizam *odgrgoće* stvoren pomoću prefiksa *od-* koji, kao dio složenoga glagola ili riječi izriče: 1. radnju uzvratanja ili oprečnu glagolu, 2. izvršenje radnje do kraja ili okončanje stanja; svršenost radnje ovdje je postignuta upravo tim prefiksom koji je dodan prezentu glagola *grgotati* (grgoljiti, grgljati: ispirati grlo zabačene glave). Taj neologizam upotrijebljen je da umjesto 'uzvratiti' da bi onomatopejski oslikao zvuk koji umiruća žena proizvodi dok govori. Aliteracijom velarnog glasa *g*, tj. njegovim ponavljanjem, intenzivirana je predodžba od uzbuđenja stisnuta grla. (Antoš, 1972, str. 45). Zvučna slika pojačana je poredbom 'kao da' s glagolom trajnim *grgljati* čime je situacija dobila blagi humoristični efekt.

"A taj potpukovnički pod-ložnik, pod-bijednik, samo je mali rufijan. Naš pod-čovjek. (...) Ali mi smo, sami po sebi, pod-narod!" (83)

Igra riječima ovdje je postignuta prefiksom *pod-* grafijski odvojenim od riječi na koju se dodaje. Tim su postupkom nastali grafostilemi koji pojačavaju intenzitet svake od sastavnica tvorbe (prefiksa i same riječi). Iterativno ponavljanje prefiksa (u značenju: naniže, s donje strane, odozdo i to za tvorbu imenica u značenju: onaj koji je smješten ispod čega, s donje strane čega) intenzivira osjećaj lošeg dojma o osobi o kojoj je riječ. Taj se

dojam o karakteru ili o postupcima osobe potencira upotrebom riječi *podložnik* (onaj koji je podložen nekomu ili nečemu) ali ne u uobičajenoj formi već odvajanjem crticom. Imenica *rufijan*, ovdje fonološki i morfološki prilagođena hrvatskom jeziku, potječe iz talijanskog jezika (*ruffiano*) i ima značenje 'pokvarenjak, varalica, svodnik', a mogla se čuti u arhaičnim formama dalmatinskoga dijalekta. Hiperbolizacija stava o podložnosti koja je, po mišljenju pripovjedača u karakteru naroda s ovih prostora, postignuta je opet dodavanjem prefiksa *pod-* riječima *čovjek* i *narod*, ponovno s crticom u sredini koja spaja i razdvaja. Konačni učinak je intenziviranje stajališta koje se iznosi.

Upravo je igra sastavljanja i rastavljanja riječi karakterističan postupak Slobodana Novaka, osobito kada je u službi postizanja ironijskog efekta. Navodimo jedan primjer:

- "- Dobro, u redu – veli on mirnije – kako da vas zovem. Šta ja...vrag mater!
 - Ja sam magistar, hvala bogu. Mag i star. Stari mag. Alkemija. Stari magarac.
 - Ma dobro. Magistar. U redu. Neka bude." (S. Novak, *Školjka šumi*)

Ovdje je igra riječi ironijski postupak jer su riječi dobile konotativna značenja. Poigravanjem riječju *magistar*, pripovjedač se poigrava i etimologijom riječi koja odaje određeni odnos nadmoći nositelja titule nad ostalima (lat. *magnus* = velik; *magister* = učitelj, vođa). Kada se riječ rastavi, dobivaju se riječi *mag* koja se etimološki veže uz drugu latinsku riječ – *magus* (mudrac) i pridjev *star*.

Asocijacije se mogu i nastaviti pa *stari mag* u značenju stari lisac, dakle ne u denotativnom smislu, nego frazemski – onaj koji je vješt i iskusen u nečemu. Magistar sebe naziva *starim magarcem* i *starim magom*; riječ je o semantički oprečnim riječima, ali sličnima formom; obje postižu ironijski efekt.

"Dakle, polja su već **ispoizgrađivana**, kako bi rekao Prokop, ili još i **ispoizrađivana** u te cvjetne vrtove i gredice, s palmama, ružama, mladim lukom oko novih kuća..." (33)

Istaknuti neologizmi su prefiksarne tvorbe kojima u temelju stoje glagoli *izgraditi*, *izgrađivati* i *izraditi*, *izrađivati*. U oba slučaja riječ je o prefiksu *iz-* koji je pred bezvučnim suglasnikom, i kao plod jednačenja po zvučnosti, prešao u formu *is-*. Uz glagole nesvršenog vida, kakvi su gornji glagoli, ovaj prefiks označava radnju koja se obavljala mnogo puta do

krajnje mjere. Dodatnu ekspresivnost novostvorene riječi dobivaju infikslnim slogom *-po-* koji označava radnju koja ima distributivno obilježje, tj. koja se odvijala uzastopce, na više mjesta ili na većoj površini. Komentar se, naravno, odnosi na sadašnji izgled nekadašnjih obradivih polja koje su pridošlice sumnjivog podrijetla pretvorili u vile s kićenim okućnicama, ali čiju razinu i provenijenciju skrivenu iza kiča odaje mladi luk posađen između palmi i cvijeća. Ironija opet jasna.

*"Im je?! A! Nam je! Velečašni... Nama je! – uskopisti se
Luganiga." (33)*

Ranije spomenuti Luganiga u romanu je u potpunosti karakteriziran svojim govorom i nervoznim nastupom. Sam njegov nadimak,⁵ *Luganiga*, dodaje humorističan efekt njegovoj pojavnosti jer je riječ o lokalizmu.⁶ Glagol u obliku narativnoga prezenta *uskopisti se* visoko je stilogen. Njegovom transformacijom na nulti stupanj izražajnosti dobivamo frazu *osmjeliti se, pokazati se neočekivano hrabrim*. U infinitivu ima oblik nesvršenog glagola *uskopitnuti se*. U ovoj konstrukciji zamjećuje se i antiteza *im-nam* (njima-nama) u obliku nenaglašenoga oblika osobne zamjenice u dativu, a čitava rečenica je eliptična jer bitni rečenični elementi nedostaju tako da ih je potrebno rekonstruirati da bi se kontekst razumio.

*"General se, je li, zbog stanja...zbog stanja (...) točno je
otkucala... u vašoj četi bio toliko rasrdio, da se činilo kako će
nas sve otpuknuti u božju majku!" (66)*

Neologizam *otpuknuti* nastao je zamjenom fonema u sredini riječi pa je tako umjesto velarnog glasa *h* (s kojim bi bio dobiven prijelazni glagol *otpuhnuti* – odstraniti nešto puhanjem), koji daje blaži prizvuk riječi, poput prizvuka uzdaha, upotrebom velarnog konsonanta *k* dobiven neologizam *otpuknuti* koji nosi oštrij, intenzivniji prizvuk, skoro vojnički. Imajući u

⁵ U djelima Slobodana Novaka svaki otočki lik, a takvi većinom nose živopisne osobine, karakteriziran je određenim nazivom ili nadimkom koji ističe neku izraženu osobinu pojedinca ili pak njegovu ulogu u određenom društvenom okruženju; tako i ovdje ne doznajemo imena već nadimke - Maloga, Pukovnika (za kojega pripovjedač ironično koristi petnaestak različitih naziva!), Luganigu, Uricu, Pilota, Šešerka, talijanskog nautičara kojega naziva *Altrove*, po imenu njegova broda; u drugim prozama susrećemo Magistra, Sirenu, Madonu itd. Unatoč bogatoj literaturi posvećenoj onomastici na našim otocima, nije namjera ovoga rada detaljnije ulaziti u značenja nadimaka već to pitanje ostaviti kao predmet neke buduće analize.

⁶ *Luganiga* je naziv za malu kobasicu od svinjskog mesa u janječem ili ovčjem crijevu koja se jede kao prilog u Dalmaciji.

vidu da govori osoba koja ima iza sebe vojnički karijeru i koja prepričava situaciju koja ga je stajala karijere, novostvoreni izraz potpuno odgovara kontekstu i u odgovarajućoj mjeri pojačava ekspresivnost glagola.

*"Na njezino da 'pusti malo zraka' moj se večerašnji prijatelj
porugljivo nakašljao, čovjek bi zaključio da mu je do
zabavancije." (75)*

Termin *porugljivo*, pridjevski je oblik nastao od imenice ženskog roda *poruga* i pridjeva *podrugljivo*. Autor se još jednom poigrao riječima pa umjesto da upotrijebi stilski neutralni pridjev *podrugljivo*, on oduzima fonem *d* tako da nova riječ izgleda više kao kontaminacija nego kao riječ kojoj nedostaje tek jedan fonem. Ekspresivnost je pojačana time što novonastala riječ nosi konotativno značenje *poruge* (u snažnijem značenju sramote, uvrede), a ne *podrugljivosti* koja ima za nijansu slabiji intenzitet ekspresivnosti (u značenju neizravnog, ironiziranog i prikrivenog ruganja koje može imati i humoristični efekt). Drugi neologizam, *zabavancija*, opet je kontaminacija nastala kao kombinacija riječi *zabava* i kolokvijalnog oblika te iste riječi – *zafrkancija*. Riječ je o aluziji na vulgarnizam koji se uobičajio u dalmatinskom narječju, i to o obliku riječi *zabava*, prilično čestome u kolokvijalnom govoru, a koja kao oblik šale unosi dozu *podrugljivosti*. Čitav se komentar, naravno, okreće oko fraze 'pustiti malo zraka' koja nosi određeno konotativno značenje ako je ne promatramo u stilski neutralnom značenju 'pustiti svježi zrak u prostoriju otvaranjem prozora'. Izraz je u kolokvijalnom govoru eufemizam za jednu od fizioloških potreba koja se često omakne. Imajući u vidu da je ovdje namjerno interpretirana u konotativnom značenju, cijela situacija dobiva humoristični efekt s laganom dozom ironije.

Postupak igranja sličnim formama riječi da bi se postigao ironijski efekt nalazimo i u nekim ranijim Novakovim tekstovima. Katkad grafički, pa i fonološki slične riječi imaju potpuno suprotna značenja. Pošto je jezik definiran kao "ukupnost izražajnih sredstava kojima raspolažemo kada oblikujemo jedan iskaz" (Pranjić, 1973, str. 49), a stil kao individualni izbor među izražajnim sredstvima, Novak se, radi postizanja ironičnog prizvuka iskaza, poigrava tom mogućnošću svjesnog izbora. Dajemo jedan primjer za ilustraciju:

"Remen je pekao, a stric je jako puhao (angina peccatoris, kako je govorio) i skandirao..."

(S. Novak, *Izgubljeni zavičaj*)

Latinska riječ iz medicinske terminologije *pectoris* (grudi) i latinska riječ iz liturgijske terminologije *peccatoris* (grešnika) slične su po zvučnosti, po svom fonološkom aspektu, ali ne dijele semantičko polje. Igra riječi koja se može zamijetiti kreće od toga da stric o kojemu je riječ nije učen čovjek pa tako ne razumije riječ *pectoris*, ali iz posjeta crkvi poznaje riječ *peccatoris* kao i njezino značenje. Stric zamjenjuje nepoznatu riječ poznatom čime je postignut humoristični efekt. Pisac se, s druge strane, poigrava s postojanjem stričeve krivnje (koja je u tekstu potvrđena) i stavlja mu u usta priznanje krivnje dvoznačnom jezičnom igrom. Nije, dakle, riječ stričevoj kroničnoj bolesti, nego o priznavanju vlastitih grijeha koji ga pritišću kao neka bolest u grudima. Još jednom autor pokazuje kako se jezičnim igrama može uspješno postići prikrivani ironijski efekt.

*"Kišica je u pojačanu vjetru postajala sve **ubodnija** za naša stara užarena čela..."*

Ovdje se može izdvojiti u ovome kontekstu visoko stilogeni neologizam *ubodnija*, komparativni oblik pridjeva *ubodan*, *ubodna* od glagola *bosti*. Iako se ovaj pridjev javlja u stilski neutralnom obliku u medicinskom žargonu kao i u žargonu kriminalistike (npr. *ubodna rana*) ovdje je njegova uporaba s imenicom *kišica* visoko stilogena. Može se reći da je jednom riječju vjerno prenesen osjećaj hodanja po hladnoj kiši, praćenoj jakim vjetrom, kada svaka kaplja kao iglica pada na kožu. Drugi dio rečenice, *stara užarena čela*, ima intertekstualnu dimenziju; naime, riječ je o indirektnoj referenci na Ujevićeve stihove "Noćas se moje čelo žari..."

*"Mislim da sam malo uistinu mjeru prevršio u svojoj nategnutoj persiflaži, ili, recimo, u svojoj **igrivoj kvazimizantropiji**, i bio nepravedan spram te odane duše;"*
(102)

U ovoj konstrukciji svojom se stilogenošću ističe novotvoreni pridjev – *igrivoj* nastao od imenice *igra*. Transformacijom na nulti stupanj stilogenosti ovaj pridjev dobio bi sinonime u izrazima *zaigrana* ili *razigrana*, ili pak *sklona poigravanju*, u smislu aktivnosti koja je dugotrajna, koja je uobičajena za nečije ponašanje; u ovom slučaju pripovjedač je autoironičan pa sam za sebe kaže kako je njegova mizantropija (mržnja prema ljudima, negativno vrednovanje ljudi kao polazište moralnog držanja), iako radi zabavljanja samog sebe, možda pretjerana. Koristeći niskofrekventni izraz *persiflaža* umjesto manje stilogenoga i visokofrekventnoga lika *izrugivanje* ili *ismijavanje na ironičan način*, pripovjedač se postavlja intelektualno iznad ljudi koji ga okružuju jer

nitko od likova, osim njega, ne koristi takve niskofrekventne ili novotvorene izraze. To što on takvo svoje ponašanje naziva *nategnutim* i što stavlja prefiks latinske provenijencije *kvazi-* još je jedan dokaz da se samo trudi zabaviti na račun drugih tako da ironizira i sarkastično komentira riječi i postupke ljudi.

"Da mu ispričam kako su svijet, kojem on misli da je pripadao i služio, preplavile generacije istetoviranih groteskofilnih urlatora?" (116)

Ovdje se zamjećuje neologizam nastao kao sufiksalna tvorba; riječ je o novotvorenom pridjevu *groteskofilan* u značenju 'ljubitelj grotesknog ponašanja' ili 'sklon grotesknom ponašanju'. Sufiks *-fil* kao drugi dio složenice ima značenje 'ljubitelj' nečega ili 'sklon' nečemu, što podrazumijeva karakterizaciju osobe, dok je *groteskofilan* opisni pridjev koji odgovara na pitanje kakav je netko. *Urlator* je pejorativni, hiperbolizirani naziv za osobu sklonu preglasnom ili napadnom govoru ili općenito agresivnoj komunikaciji; čitava sintagma *istetovirani groteskofilni urlatori* slikovito priziva u misli mnoga takva lica koja krase naše ulice i javna mjesta te svojim groteskno agresivnim načinom samoprezentacije utječu na ponašanje onih koji ih okružuju. Ova suptilno alegorična konstrukcija zvuči vrlo realno u suvremenom društvu koje lako zaboravlja svoju prošlost i svoje civilizacijske stečevine.

b) Žargonizmi (profesionalizmi)

Žargonizmi se svrstavaju u kategoriju kolokvijalno markirane leksike. Pod terminom *žargon* (engl. *slang*, tal. *gergo*) podrazumijeva se specifična stilski markirana upotreba jezika koja se ograničava na posebne socijalne ili profesionalne skupine. (Katnić-Bakaršić, 2001, str. 230) Tako govorimo o uličnom žargonu, studentskom žargonu, liječničkom žargonu ili pravničkom žargonu.

Jedna od specifičnosti žargona vremenska i prostorna omeđenost, što znači da ono što je važno kao žargon može prijeći u široku društvenu uporabu, tj. prijeći u neutralni leksik. Najizrazitije jezične specifičnosti žargonizama primjećuju se na fonološkoj i na gramatičkoj razini jezika, dok se međusobne razlike prate uglavnom na leksičkoj razini.

Korištenje određenog žargona označava pripadnost skupini, društvenoj ili profesionalnoj, što znači da je jedna od funkcija žargona sociolingvistička. Žargon je uvijek izrazito stilski markiran i pokazuje opoziciju naspram neutralnog, književnog jezika. U književno umjetničkome stilu, žargon se javlja u različitim funkcijama: pridonosi

stvaranju humorističnog efekta, služi za govornu karakterizaciju likova ili služi za koloristički prikaz podneblja ili sloja društva.

Daljnja specifičnost žargona je da se u gramatičkom pogledu (promjena glagolskih vremena, promjena riječi po padežima i sl.) ne razlikuje od književnog jezika, odnosno pokazuje sve promjene koje su karakteristika književnog jezika i njegove gramatike. Zamka njegova čestog korištenja je u tome što donekle sužuje rječnik time što ga vrlo često, posebice kod mladih ljudi, pojednostavljuje i uopćava. (Pranjić, 1973, str. 37)

U romanu *Pristajanje* autor koristi profesionalni žargon, u ovom slučaju vojnički, radi govorne karakterizacije lika pukovnika. Da bi intenzivirao ironijski efekt koji postiže parodiranjem vojničkog žargona, autor i svome pripovjedaču stavlja u usta izraze koji su dio takvog žargona, a riječ je prvenstveno o srbizmima, te tako postiže i humorističan efekt. Već je ranije spomenuto da je pukovnik bivše 'vojno lice' čije podrijetlo nije jasno definirano u romanu, a koji živi na otoku i svojski se trudi iz svoga govora izbaciti sve žargonizme tipične za posao kojim se bavio te se tako bolje asimilirati među otočko stanovništvo.

Evo nekoliko primjera pripovjedačeve ironične upotrebe vojničkog žargona:

*"Premda ja i prije nego kucne prepoznam njegove ostarjele
"strojeve korake" vani po pločama..." (15)*

*"On tvrdi da je to sam Churchill 'lično komponovao' " (15)
"A on se i ne obzire, nego uživa u ponašanju, dok sam ja
odmah... 'ličan' " (15)*

*"... jer dugo je izbivao po "prekomandama", pa se mora
mnogo truditi, a uzalud." (15)*

Sada slijedi nekoliko izraza iz vojničkog žargona koje sam pukovnik izgovara, većinom kada prepričava dogodovštine iz vojničke karijere i kada njegove jezične navike nisu strogo kontrolirane.

*"Nije mi bila ni daktilografkinja...ni božja mater, ništa, čak iz
drugog odelenja...kucala je moj dopis komandama četa." (65)*

*"General-potpukovnik" taj i taj...funkciju mu njegovu! (...) To
nije bilo u dopisu, dakako, velim, "general se zbog stanja u
vašoj četi" (...) "zbog stanja u vašoj četi, i time u celom našem
bataljonu..." (65)*

"Onda valjda zbog onoga "u božju mater"! E, pa istina je, šta će Bog i Božja Mater u **kasarni**?!" (66)

"...ili sam pak nekako kasnije malo ipak **doterao** (...) Ali ne znam više, nakon svih onih **lekarskih komisija** (...) pričam po **sećanju** (...) A možda...za belaja (...) pa jedna inteligentna daktilografkinja... mora sama **da cenzuriše**..." (66)

"Da sam u američkoj vojsci dobio bih bio **nečastan otpust!!!**" (67)

"Ili radi zvučne izolacije!Kad se **konferiše**. Da se ne čuje." (80)

"Znam ga. **Uniformisano lice**..., je l'tako? Oficir?" (81)

U izrazima koji parodiraju žargon ironijski efekt je u potpunosti postignut, a pukovniku je njegova dugogodišnja profesija ostavila toliko snažan trag u jeziku da ne uspijeva, osim uz veliku dozu samokontrole, izbjegavati žargonske izraze. Autor se uspješno poigrao tim specifičnim oblikom profesionalnog žargona i prikazao ga grotesknim u kontekstu današnjeg vremena i društvene situacije u kojoj je 'uklopiti se' bitan faktor socijalnog preživljavanja.

3.2. Sintaktostilistička analiza

Sintaktostilistika ili stilistika sintakse, kao jedno od područja lingvistike, uvodi sintaktostilem kao jedinicu pojačane izražajnosti rečenice⁷. Sintaktičke su figure definirane kao figure koje djeluju na planu sintakse i predstavljaju odstupanja od uobičajenog sklapanja rečenice ili nadrečeničnoga jedinstva. (Katnić-Bakaršić, 2001, str. 311)

Na području stilistike rečenice dolazi do izražaja tijesna povezanost sintakse s drugim lingvističkim razinama – fonološkom, morfološkom, leksičkom, a posebice sa semantičkom razinom. Sintaktička analiza, naime, uzima u obzir gramatičku normu pojedinoga jezika, da bi objasnila primjere njezina kršenja, ili otklona, radi postizanja izražajnih učinaka.

Među brojnim sintaktičkim figurama izdvajaju se figure dodavanja, oduzimanja, zamjene i permutacije, a u ovom radu razmotrit će se četiri figure: sinatrezam (figura dodavanja), epitet (figura dodavanja), reduplikacija (figura iterativnog dodavanja), te elipsa (figura oduzimanja).

⁷ Za terminološku usporedbu vidjeti: A. Antoš (1972.) i K. Pranjić (1986.).

a) Sinatrezam

Ova figura ubraja se među sintaktičke figure dodavanja zajedno s kumulacijom, distribucijom i gradacijom. Riječ je o figurama dodavanja koordinacijom, za razliku od primjerice, epiteta koji se ubraja u figure dodavanja subordinacijom. Stilogenost ove figure postiže se nabranjanjem niza novih elemenata u konstrukciji, čime se dobiva dojam gomilanja u opisivanju. Za ilustraciju slijedi nekoliko primjera:

"Ja sam porazmjestio kamenje, posijao, odnjegovao, posvetio, omeđio, uobličio..." (12)

"Vojska se sve nekud šulja, viri plazi, stalno urotnički mrmlja, maskira se, zagaravljuje, maše obrvama i psiče... Besmisleno kopa, ili gradi, nasipava, teše, mjeri..." (26)

"A ukusa im ne manjka. Pa svi oni lavovi! Patuljci, vodokoci..doga...inoksi. Pa lampioni! Uvele ruže..." (49)

"Niti pijem, niti ijem, niti smijem ono što najviše volijem: Sladoled, kakao, slatkiše i odgovarajuće afinitete." (99)

U primjerima je vidljivo da je riječ o asindetske nabranjanju elemenata koji nisu međusobni sinonimi, a ne pokazuju ni pojačanje intenziteta među članovima niza. Svrha je takvog gomilanja pojačanje ekspresivnosti i slikovitosti rečenice. Jedini je izuzetak zadnja rečenica u kojoj je riječ o polisindetske nabranjanju negacije *niti* što pridonosi pojačanoj ekspresivnosti konstrukcije. Zadnji primjer je zanimljiv i u fonološkom smislu jer se inzistira na ponavljanju refleksa *-ije-* u riječima u kojima se inače ne javlja. Takva izvedba sintaktičke konstrukcije podsjeća na rimovanja koja se mogu čuti u pučkim napjevima u desetercu, u kojima se, često s humorističnim efektom, izmijeni forma riječi da bi se stvorila umjetna rima i muzikalnost.

b) Epitet

Epitet je sintaktička figura subordinacije, a realizira se dodavanjem pridjeva imenici koju pobliže određuje. Stilogenost ove figure nije uvijek ista; neočekivani, 'začudni' pridjevi koji se odlikuju semantičkim otklonom imat će veći stupanj stilogenosti od onih pridjeva koji pripadaju istome semantičkom polju kao i imenica koju određuju.

U analiziranoj prozi veliki je broj stilogenih epiteta koji ponajviše služe stvaranju ironijskog efekta rečenice. S obzirom na sintagme koje su nastale kao rezultat upotrebe određenih epiteta, njihova funkcija u ovom dijelu rada razmatra se kao leksičko-sintaktička, a ne isključivo sintaktička. U nastavku navodimo odabrane primjere takve upotrebe epiteta.

"...poslušati svoga priručnog Generala... koji je samo **potrošeni pukovnik**" (14)
 "...doskakuće copavo po **kostolomnoj stazi**..." (15)
 "Uvijek se nalijepi na moju takozvanu **podvalnu sondu**." (18)
 "Jedan moj **sporedni barba**..." (29)
 "...došetala na visokim nogama **kontemplativna smeda dog**..." (39)
 "...cijelu priču znamo i mi i bez one **infernalne Urice**." (51)
 "Iz hladna prostora dopiralo je **uznemireno svjetalce**..." (79)
 "u očekivanju **gromkog obaranja požarnog zastora**..." (84)
 "Zadovoljivši tako srce našim **velebnim neznanjem**..." (97)
 "...kad već ne možete u onaj tamo **virtualni odlivnik na Savi**." (98)
 "I združio sam se mahinalno sa svojim **razmaženim štapom**..." (99)
 "Jer ipak je i on, poput mene, tek **neškodljivi bezveznjak**..." (102)
 "...i tako liječimo svoju **duhovnu sušicu**." (102)
 "...zrake što nam se daruju s istoka navješćujući naš **raskošni travanj**..." (107)
 "...sakatiti tvoje **raskalašene udove**..." (107)
 "...zapiskuta Kapetan iz svojega **tenorskog podvoljka**..." (142)

Ekspresivnost svake od označenih imenica pojačana je, dakle, epitetom koji daje odraz emotivnog stava govornika prema određenom objektu; nijedan odabrani primjer ne sadrži epitet iz istog ili bliskog semantičkoga polja imenice; kao da je autor nastojao odabrati što 'začudniji' i subjektivniji opis svake od imenica.

Uz uobičajene spojeve pridjev-imenica, u ovoj prozi nailazi se na veliki broj slučajeva višestruke atribucije (dvočlane, tročlane, četveročlane itd.) kojom se ekspresivnost izričaja dodatno pojačava. Slijedi nekoliko primjera:

"...dok sjedim pod svojom **silnom, urnebesnom španjolskom jelom**..." (9)
 "...pa ne mogući iznaći onaj **krivotvoreni komandni bas**..." (21)
 "...iznad zaprašene ružmarinove živice ustobočila ona lava dva, **alabastro-bijela, sfingoidna i čovjekolika**." (39)
 "...a pritom mu je cijev **zakvačila napoleonsku trobridu kapetinu**, onu što je bila nalik deformiranoj teksaški **uvećanoj krutoj popovskoj rogatici**..." (56)
 "Iz **nemušta, zbrkana i uzrjana govorenja**..." (74)

"Njihovo dogorijevanje zagadilo je ustajali zrak i poigravalo se sjenama po **grbavim obijeljenim** zidovima." (79)

"...**staleški, građanski, uljudbeni** nasljednik..." (83)

"Pokušao sam zato ipak izbjegnuti asocijacije na tu **provokantnu i nadražujuću** vodu." (95)

"I to u ovakvom, ili onakvom, **prastarom, istrošenom, pa i raspadajućem** stanju..." (99)

"Međutim, ovako **prelijep, tihi, sunčani i mirisni, azorski proljetni** dan sredinom travnja ne mogu otpjeti u svome vrtu..." (99)

".usrkavajući **sićušnu, škrtu i manjkavu** gvaljicu marmelade slične dječjem proljevu..." (101)

"Jedna od onih **velikih eksczesnih proljetnih** oseka što ih u ekvinocijska jutra stvaraju plimotvorne sile..." (118)

"Nije to **trodjelni, povijesni, javni i sudbonosni** omnibus kao ono zimus..." (130)

U nekim se primjerima može zamijetiti pojava inverzije koja dodatno pojačava ekspresivnost rečenice, a u nekima su izražena posebna fonološka obilježja (npr. rimovanje *omnibus-zimus* u posljednjem primjeru). Epiteti su u nekim primjerima stilogeniji nego u drugima jer je riječ o novotvorenim pridjevima i o složenicama (npr, *životodajna, groteskofilan*) ili je riječ o višestrukim atributima koji ne pripadaju semantičkome polju imenice što izaziva veću začudnost nego upotreba ustaljenih pridjeva. S obzirom na brojnost takvih primjera u ovom romanu, kao i u drugim autorovim tekstovima, moguće je ustvrditi da je riječ o jednom od tipičnih sintaktostilemskih obilježja autorova pisma.

c) Reduplikacija (geminacija)

U slučaju reduplikacije kao sintaktičke figure iterativnog dodavanja nalazimo ponavljanje riječi ili grupa riječi u susjednoj poziciji. Osnovna funkcija ove figure je pojačavanje ekspresivnosti uz, vrlo često, pojačanu dozu emocionalnog naboja, iako ne uvijek.

Evo nekoliko konstrukcija u kojima se javlja reduplikacija.

"**Formirao, formirao, moj generale, prava riječ!**" (17)
 "Dvjesta? Dvjesta?!...A, da! Četvornih metera. Da, da, metera, metera. Pa i kućica, da, i kućica, da." (18)
 "A stane i meni. **Kuca pa stane, kuca pa stane!**" (21)
 "Pomogli, e..**Domogli! Domogli!** Na lupeški način." (49)
 "Ona **Frigan, ja frigan...**i odmah si frigan!" (53)
 "Dva bližanca laneta. E, tako je, a! **Laneta, laneta.** Bravo, bravo, moj fratre!" (53)
 "A tako. Ja, jah...**Žene, žene!** - Sad sam ja počeo kao on – **Žene, žene!**" (64)
 "**Prekasno, prekasno, moj družo razoružani!**" (79)
 "Pa dakako, naravno! Fizika je sve, čovječe! Sve! **Od...od...od...do do ovoga tu!**" (90)
 "**Totalno. Totalno.** Staklo odbija totalno." (92)
 "**Tako, tako, taj,taj!** – rekoh bez ustezanja,..." (119)

Odabrani primjeri ilustriraju reduplikaciju koja u svakoj od rečenica intenzivira emocionalni stav i pojačava ekspresivnost sintaktičke konstrukcije. U nekim je primjerima riječ o reduplikaciji fraze (npr. *kuca pa stane*), dok se negdje reduplikacija koristi za igru riječima i postizanje ironičnoga efekta (npr. igra prezime-pridjev: *Frigan ona-frigan ja* ili *metera, metera*, gdje se želi ironizirati govornikov nedostatak osnovne jezične kompetencije).

d) Elipsa

Elipsa se ubraja u postupke ekspresivne sintakse, a podrazumijeva ispuštanje pojedinih dijelova iskaza koji su sintaktički nužni. Figurativnost elipse leži u čitateljevu povećanom angažmanu pri pronalaženju ispuštenih dijelova rečenice kao i na izboru između leksema pri pokušaju rekonstrukcije cjelovitoga iskaza, odnosno konteksta.

Jedna od specifičnosti ove figure je da katkad stvara nejasan smisao pojačavajući tako efekt začudnosti. Najčešća funkcija elipse je ipak prenošenje spontanog, nepripremljenog, skoro realističkog govora čime ona mimetizira razgovorni stil i njegovu sklonost k 'skeletnim' konstrukcijama, tj. k ukidanju svake redundancije.

Elipsom se upozorava pažnja na samu formu iskaza i njome se signalizira raspoloženje govornika; u skladu s tim, elipsa je često dio monologa, refleksije ili upravnog govora.

Slijedi nekoliko primjera iz analizirane proze.

"Dok, međutim, to je ipak, znate, vaše! Ne, ne! Dopustite!
 Stvar je 'vakva, ne, ne... i, naprotiv, ne slažem se, tako se

nećemo odmah predati, nipošto! Nemojmo! To je sve vaše, vaše i, na posljepku, samo vaše" (18)

"A šta ja znam kako vi... rekli ste mala... mala... pa mislim tu ovdje... od susjeda... od okolo..." (22)

"A kamo i u kakvu idu komisiju... naime.. e sad... idu komisijski ispitati, da kažemo, pokojnu Uricu... tako, o nekim pitanjima... u smislu transformacije političkog boljitka kroz unaprjeđenje problematike boračkoga staža." (33)

"Budimo, molivas, drugovi, ovdje smo sada... Htio sam reći: preko drogarije... mušterija i tako dalje... upoznao je historiju otoka i posebno prilike u ratu, jer je bio stalno ovdje prisutan... u pozadini... dakle, on kao takav... pozadinac, a mladi redovnik... e, sad, netko će pitati... on je na neki način... u ime morala i objektivizma... istinoljubivosti... ništa više nego mi drugi... ali... demokratski, svi skupa kao svjedoci... zato smo ovdje... trebali bismo malo razgovarati s drugaricom."(41)

"Znam, znam, šalim se. Samo sam se htio predstaviti. Možemo se malo... Naša okružnica ne važi za nečlanove. Naša se okružnica odnosi na dobrovoljne, koji to hoće... Ako ne će, nikom ništa, šalim se ja, šalim, samo se malo onako..." (44)

"Nije ništa, samo sam skočila... ako vam... sutra iz dućana... ili od tržnice... da vidim jeste li dobro... samo da pitam... ako šta treba... novine... Jutros bura, sad kiša!" (74)

Vidljivo je iz ovih nekoliko primjera da se elipsa može nalaziti u kombinaciji s reticencijom; nju karakteriziraju nezavršene rečenice, prekinuti iskazi, najčešće kada se želi prikazati snažno uzbuđenje. Brza smjena razmišljanja, jake emocije, zbunjenost i nesigurnost neke su od stanja koja se predočavaju elipsom i reticencijom, a efekt je još jače naglašen kada se figure koriste zajedno u istoj konstrukciji. Kao i kod prijašnjih razina analize, i ovdje se željelo upozoriti na blagi ironijski učinak koji imaju eliptične konstrukcije u ovoj prozi, posebno ima li se u vidu da skoro sve eliptične konstrukcije izgovaraju likovi koji su i inače na udaru pripovjedačeve ironije. Ovakav način izražavanja pridonosi zaokruženom dojmu o pojedinim likovima koji ionako kontekstualno nose redikuloznu dimenziju.

ZAKLJUČAK

Lingvostilističkom analizom na dvije odabrane razine jezika dobiven je uvid u specifičnosti stilematike Slobodana Novaka. Uočene su, između ostaloga, vrste postupaka koje autor koristi da bi postigao ironičan efekt iskaza u svojoj prozi, ali je također uočena činjenica da se učinak pojedinih figura može promatrati na više jezičnih razina što je, primjerice, slučaj s figurama ponavljanja.

Krećući od pretpostavki s početka rada, dokazano je da književni tekst čine elementi pojačane izražajnosti koji svoju učinkovitost realiziraju autorovom intervencijom u izražajne potencijale riječi unutar jezičnoga sustava. Pored toga, dokazano je da je književnom tekstu moguće pristupiti isključivo kao obliku jezičnoga izraza zasnovanom na odklonu od stilistički neutralnog leksika. Naposljetku, pokazano je da se lingvostilistička analiza može voditi isključivo objektivnim načelima bez donošenja vrijednosnih sudova.

Iako vjerujemo da analizom književnih tekstova nije moguće u potpunosti apstrahirati umjetničku dimenziju teksta, ovaj je rad prilog nastojanju da se učinci određenih stilskih postupaka tumače u skladu s obilježjima određenih stilskih sredstava u jeziku, te da se pokaže kako se jezična građa može promatrati isključivo kao piščeva vještina izbora iz jezika radi prenošenja poruke, odnosno radi komunikacije s čitateljem. Naposljetku, rad je dao uvid u autorovo vješto manipuliranje jezikom s namjerom postizanja učinka ironije koja se u jeziku realizira s obzirom na odnos teksta i konteksta. Nije ju moguće ograničiti isključivo na kontekst jer bi to značilo da se ne ostvaruje u jeziku, nego isključivo na semantičkoj razini. Sam Bergson je ustvrdio da treba razlikovati komiku koju jezik izražava od one koju jezik stvara. Komika ili humor je to što jest zbog specifične strukture rečenice ili zbog određenog izbora riječi.

Ironija se i u ovoj prozi pokazala kao rezultat specifičnoga korištenja jezikom. Autorov pogled na svijet preslikao se u jezik te tako pridonio njegovoj ironičnosti. U Novakovoj prozi pitanje odabira stilističkih sredstava podudara se s odabirom jezične igre u koju autor uključuje odabrana stilsko sredstva. Takva kompleksna jezična igra koju je moguće iščitati iz njegove proze istodobno nosi dozu ozbiljnosti i dozu neozbiljnosti, a rad je nastojao analizirati metodu kojom autor spaja i kombinira te dvije mogućnosti na *začudan* način proizvodeći *svoj* jezik i svoj specifičan *stil*.

LITERATURA

- Anić, V. (2006), *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
- Antoš, A. (1972), *Osnove lingvističke stilistike*, Zagreb: Školska knjiga.
- Auerbach, E. (2004.), *Mimeza. Prikaz zbilje u zapadnoeuropskoj književnosti*, Zagreb: Hena com.
- Biti, V. (2000), *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Bricko, M. (1991), Ironija kao govorni čin, SOL, br. 12/13.
- Flaker, A. (1976), *Stilske formacije*, Zagreb: Liber.
- Frangeš, I. (1959), *Stilističke studije*, Zagreb: Naprijed.
- Frangeš, I. (1986), *Nove stilističke studije*, Zagreb: Globus.
- Guberina, P. (1967), *Zvuk i pokret u jeziku*, Zagreb: Liber.
- Hjelmslev, L. (1980), *Prolegomena teoriji jezika*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Jakobson, R. (1964), "Linguistics and Poetics" u: Sebeok, Thomas.A. (ed.), *Style in Language*, Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press.
- Katičić, R. (1983), "Književnost i jezik" u: Škreb Z., Stamać, A. (ur.), *Uvod u književnost*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Katnić-Bakaršić, M. (2001), *Stilistika*, Sarajevo: Naučna i univerzitetska knjiga.
- Kovačević, M. (1991), *Gramatika i stilistika stilskih figura*, Sarajevo: Drugari.
- Oraić Tolić, D. (1990), *Teorija citatnosti*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Petrović, S. (1972), *Priroda kritike*, Zagreb: Liber.
- Pranjić, K. (1973), *Jezik i književno djelo*, Zagreb: Školska knjiga.
- Pranjić, K. (1991), *Jezikom i stilom kroza književnost*, Zagreb: Školska knjiga.
- Pranjić, K. (1997), "Krležin stil", *Republika*, br. 1/2 i 3/4.
- Pranjkić, I. (2003), *Jezik i beletristika*, Zagreb: Disput.
- Riffaterre, M. (1989), "Kriteriji za stilsku analizu", *Quorum*, 5/6, str. 524-545.
- Solar, M. (1970), "Stil i svijet književnog djela", *Umjetnost riječi*, 1/2, str. 217-226.
- Solar, M. (2001), "Stilistika" u: *Teorija književnosti*, Zagreb: Školska knjiga.
- Spiewok, W. (1971), "Stilistika na graničnom području između lingvistike i nauke o književnosti", *Umjetnost riječi*, br.3.
- Škiljan, D. (1985), "Antičke figure i tropi i suvremena lingvistika" (I), *Latina et Graeca* 26/1985, str. 17-42.

- Škreb, Z. (1998), "Interpretacija" u: *Uvod u književnost*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Trask, R.L. (2005), *Temeljni lingvistički pojmovi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Velčić, M. (1987), *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb: Školska knjiga.

**ON LINGUISTIC INTERPRETATION OF SLOBODAN NOVAK'S
NOVEL PRISTAJANJE**

ABSTRACT

The main aim of this paper is to provide an insight into the possibilities of stylistic interpretation of a literary text by using only the principles of linguistic stylistics. The prosaic sample taken into consideration in this paper is Slobodan Novak's novel Pristajanje. This novel is characterized by complexity, allusiveness and stylistic refinement, so in this paper the author selects and interprets stylistic linguistic elements used for achieving ironic effects. Additionally, the paper determines the existence of specific elements of the author's literary expression and puts them in context with selected linguistic elements in the novel. Linguistic and stylistic interpretation is focused on lexical and syntactic level of the language, because it is considered that the author's specific style is the most commonly noticed on those levels.

Key words: *irony, linguistic and stylistic analysis, syntactic analysis, style, Slobodan Novak*